

H. Bongers, e. a., ed., *Dirck Volkertszoon Coornhert. Dwars maar recht* (Zutphen: De Walburg Pers, 1989, 189 blz., f39,50, ISBN 90 6011 658 5).

'Teder zoekt zijn eigen Coornhert', schrijft E. O. G. Haitsma Mulier in zijn bijdrage over 'Coornhert in de geschiedschrijving' in *Dwars maar recht* en die uitspraak vormt een goed motto voor deze verzameling artikelen; tussen de korte levensbeschrijving van Coornhert door I. Schöffers en het afsluitende artikel van Haitsma Mulier vinden we in deze bundel acht sterk uiteenlopende visies op Coornhert en zijn werk.

In de inleiding op dit boek, dat verscheen ter gelegenheid van Coornherts vierhonderdste sterfdag, noemt Schöffers twee redenen voor een nieuw boek over Coornhert; enerzijds leiden steeds toenemende kennis en de ontwikkelingen in de geschiedwetenschap tot nieuwe interpretaties, anderzijds is het Coornherts veelzijdigheid zelf die om gespecialiseerd deelonderzoek vraagt. Hoewel dat verder niet expliciet wordt gemaakt, lijkt de opzet van dit boek ook op deze tweedeling gebaseerd.

In de eerste helft van *Dwars maar recht* komen Coornherts meest omstreden opvattingen aan de orde. In welke religieuze stroming moeten we hem plaatsen? Was Coornhert tolerant of— in feite — onverdraagzaam? Wat was zijn politieke invloed? En in hoeverre was Coornherts werk beïnvloed door zijn lectuur van klassieke auteurs? Haitsma Mulier beschrijft hoe deze vragen Coornhert-kenners sinds jaar en dag verdeeld houden; ook na deze bundel is het laatste woord er niet over gezegd. Christiane Berkvens-Stevelinck geeft in haar bijdrage over Coornhert als eigenzinnig theoloog een voorzichtige en heldere reconstructie van diens religieuze denkbeelden en betoogt dat we Coornhert niet werkelijk bij een stroming kunnen indelen, hoewel zij wel enige verwantschap ontdekt met het gedachtegoed van de latere remonstranten. W. Bergsma wijst in zijn bijdrage over Coornherts opvattingen over de godsdienstpolitiek op diens gebrek aan gevoel voor de politieke verhoudingen en verwijt Coornhert naïviteit. Coornhert-biograaf H. Bongers daarentegen meent dat er voor Coornherts godsdienstpolitiek wel degelijk medestanders te vinden waren, in de eerste plaats in de persoon van Willem van Oranje, die volgens Bongers Coornherts ideeën over de godsdienstpolitiek van harte ondersteunde, maar ook onder de 'libertijnse' regenten. In het artikel van M. F. Fresco komt een andere controverse rond het werk van Coornhert aan de orde, namelijk de mate waarin Coornherts denken beïnvloed is door het lezen van de klassieken. Fresco legt uit hoe Coornhert weliswaar voortdurend op de klassieke oudheid terugrijpt, maar daarom zeker niet 'onchristelijk' is: Coornherts werk staat in een christelijke neo-platonistische traditie.

In de tweede helft van het boek komen de minder controversiële kanten van Coornherts werk aan bod. Alle auteurs beklemtonen hier de grote waarde die Coornhert hechtte aan volksopvoeding en het populariseren van zijn ideeën. Na Anneke Fleurkens' beschrijving van Coornherts activiteiten als toneelschrijver, bespreekt Arie-Jan Gelderblom de achtergronden van Coornherts belangstelling voor de zuiverheid van het Nederlands. Vooral boeiend vind ik Gelderbloms beschrijving van de veranderingen die in Coornherts taalgebruik optraden toen hij op vijfendertigjarige leeftijd Latijn ging leren. IJza Veldman betoogt dat Coornhert in veel gevallen invloed moet hebben gehad op de thematiek van de prenten, die hij naar het werk van anderen graveerde. A. Huussen tenslotte beschrijft hoe Coornhert een sociaal-ethische oplossing zocht voor de kwestie van de landloperij.

Al met al biedt deze bundel een zeer geslaagd overzicht van de verschillende manieren waarop één onderwerp door vertegenwoordigers van verschillende disciplines kan worden bestudeerd. De onvermijdelijke consequentie van de thematische aanpak is wel dat het de lezer niet gemakkelijk wordt gemaakt om zich een beeld te vormen van de 'hele' Coornhert, van de manier

waarop hij zich ontwikkelde en van de plaats die hij innam in zijn tijd. Vanzelfsprekend moet de lezer daarvoor in de eerste plaats naar Bongers biografie worden verwezen, maar het 'ruime' publiek, waarvoor deze bundel is bedoeld, zou misschien wel prijs stellen op een wat minder vergruisd beeld.

Natuurlijk blijven er vragen open. Moet Coornhert gezien worden als een vertegenwoordiger van de 'middengroepen' in de Nederlandse opstand? Zijn er ooit echt 'Coornhertisten' geweest, of is de term nooit meer geweest dan een pejoratief voor religieuze tegenstanders? Welke ideeën kon Coornhert zich wél eigen maken, zolang hij nog geen Latijn kende? Met het stellen van dergelijke vragen zij echter niets ten nadele van dit boek gezegd; *Dwars maar recht* pretendeert geen volledigheid. Veeleer vormen deze vragen het be wijs dat dit boek beantwoordt aan het doel dat de redactie zich had gesteld: laten zien dat Coornhert en zijn werk onze blijvende belangstelling verdienen.

Judith Pollmann

C. S. Maffioli, L. C. Palm, ed., *Italian scientists in the Low Countries in the XVIIth and XVIIIth centuries* (Nieuwe Nederlandse bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde en der natuurwetenschappen XXXIV; Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1989, 334 blz., f 110,-, ISBN 90 5183 121 8; ISSN 0168-9827).

In 1638 verscheen bij Elsevier in Leiden de eerste uitgave van het hoofdwerk van Galileo Galilei, de *Discorsi*, waarin hij de grondslagen van de nieuwe mechanica formuleerde. Het werk kan gelden als een mijlpaal in de geschiedenis van de wetenschappelijke revolutie van de zeventiende eeuw. Ter gelegenheid van het driehonderdvijftigste gedenkjaar van deze gebeurtenis werd in 1988 door het Instituut voor de geschiedenis der natuurwetenschappen in Utrecht een congres georganiseerd over de wetenschappelijke contacten tussen Italië en de Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw. Zestien van de congresbijdragen zijn als bundel verschenen in de fraai verzorgde reeks Bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde en der natuurwetenschappen. De artikelen geven met elkaar een breed en boeiend overzicht van de veelzijdige contacten die in de periode ca. 1630 tot 1800 bestonden tussen geleerden uit twee landen met heel verschillende wetenschappelijke, culturele en religieuze tradities.

Bundels hebben vaak het bezwaar dat de verschillende bijdragen nogal op zichzelf staan en een versnipperd beeld van het gekozen thema opleveren. Het aardige van dit boek is nu juist dat uit de verscheidenheid een samenhangend geheel ontstaat doordat een aantal hoofdpersonen steeds onder een andere invalshoek en in een andere hoedanigheid in de artikelen opduikt. Zo komen we de Bolognese medicus Marcello Malpighi tegen als embryoloog (in zijn contacten met Antonie van Leeuwenhoek), als onderzoeker van de zijderups (in relatie tot Jan Swammerdam), als publicist van medische verhandelingen in Holland en als anatoom (naast Boerhaave). W. J. 's Gravesande zien we beurtelings in actie op het terrein van de waterbouwkunde (waar hij de invloed van Domenico Guglielmini onderging), als redacteur van het *Journal Littéraire* (correspondentie met Celestino Galiani), filosoof, promotor van de Newtoniaanse experimentele natuurkunde (uitgave van zijn werk in Italië door Antonio Genovesi) en op het terrein van de mechanica (naast Poleni).

De bundel opent met een lezenswaardig artikel van H. F. Cohen over de ups en downs van Galilei' in de geschiedschrijving over de wetenschappelijke revolutie. Zijn analyse van onder meer Koyré's en Dijksterhuis' appreciatie van Galilei' maakt duidelijk dat de historiografische benadering ook in de wetenschapsgeschiedenis zijn nut heeft om persoons- en tijdgebonden à priori 's bloot te leggen. H. de Ridder-Sy moens beschrijft de verschillende universitaire tradities